

CONFERINȚĂ ȚINUTĂ LA ATENEUL ROMÂN DIN BUCUREȘTI

SPIRU HARET

În dimineața zilei de 17 Dec. 1912, după o scurtă dar dureroasă suferință, se stingea un om, - se stingea o lumină; un *suflet* fâlfâia spre sferele cerești, în *nume* se înscria pentru totdeauna în cartea de aur a neamului românesc, un nume scurt, lapidar:

SPIRU C. HARET

Despre personalitatea și activitatea acestui om nu e de ajuns spațiul unei conferințe.

Cine vrea să se informeze complet și să învețe mult și multe, să citească *Omagiul*, volum dedicat lui Sp. Haret cu prilejul împlinirii a 60 de ani de viață, 1911 Dec.

I-a fost oferit la un banchet. Au luat parte reprezentanți ai tuturor treptelor învățătoarești, ai partidelor politice și ai altor clase sociale – toți admiratori ai operei școlare – ai operei sociale pe care o înfăptuise el.

Omagiul. 151 articole ale 151 scriitori, nu de laudăroșie – ci de expunere a diferitelor aspecte ale problemei școlare.

151 de aspecte – înseamnă că școala nu este un ce simplu, ci un organism complex, viu. Un organism cu temei central, cu organe periferice cu dinamism personal, dar cu interdependență. Se bolnăvește un organ, suferă tot corpul. Se bolnăvește temeiul, e în primejdie de năruire întregul organism.

Și, în organismul școlar, temeiul l-a văzut Sp. Haret în *școala maselor*, în *instruirea și educația poporului*, iar agentul, apostolul, în *învățător*.

De aceea, dacă învățătorul să fie plătit de Stat sau de Comună nu este o chestiune de buget. Este o chestiune de a cărei rezolvire atârână însăși viața sufletească a poporului, a neamului.

Nu am intențiunea nici posibilitatea să expun toate aspectele sub care se prezintă acțiunea lui Haret. Voiu atinge pe cele mai de seamă, nu pentru a le amănunți ci pentru a arăta înțelesul lor, ideea fundamentală. Ideea este o forță. Dacă e bună – e puternică, se impune. În lupta contradictorie, învinge.

Omul cu felul lui de a fi este cel mai de seamă factor în lupta pentru înfăptuirea ideii. Haret avea toate calitățile învingătorului. Cultură superioară, nu unilaterală, disciplină matematică la lucru și în viață, putere de muncă; și cu bunătatea lui; cu respectul pentru calități, cu pricepere de oameni și posibilități a atras în sfera ideilor lui cât mai multă suflare inteligentă și intelectuală. Profesori de toate gradele, preoți, învățători, oameni politici, oameni de știință, oameni de stat s'au găsit prinși și înrolați în cruciada de regenerare a școlii, deci a neamului, sub comanda ideilor lui Haret, expuse simplu, limpede și susținute cu hotărâre.

Omul avea o singură ambiție: să fie folositor Patriei; – o singură mândrie: să-l înțeleagă cât mai mulți și cât mai mulți să contribuie la înfăptuirea

idealului urmărit. Haret a lucrat în cadrul unui partid politic – partidul liberal. Foarte combătut de adversarii politici acestui partid. Față de opera lui Haret, adversarii politici au cedat. În presă și în parlament unii șefi își făceau o datorie de conștiință ca, fără a neglija unele idei personale, de amănunt, să susțină concepțiile lui Haret, aducând astfel un mare aport moral și o recunoaștere implicită a cugetării și a priceperii din care isvorîseră proiectele de legi în discuție (Take Ionescu, la legea învățământului secundar).

Moartea lui Haret a fost o surpriză dureroasă – a îndoliat toate sufletele. Particulari de toate nuanțele și ocupațiunile, reprezentanți ai tuturor claselor sociale, reprezentanți ai tuturor felurilor de institute școlare, ocrotite ori create prin impulsul și acțiunea regeneratoare a defunctului, țărănime, formau o masă enormă de capete, în ochii cărora lacrămile sincere spuneau câtă înrâurire sufletească a avut el și mai spuneau că Țara a pierdut pe omul care în ultimii treizeci ani muncise pentru unul și același ideal:

Regenerarea poporului românesc prin școală

La desvelirea statuei lui Eliade Rădulescu, Hajdău spunea că, pentru a vedea frumusețea unui peisaj, trebuie să-l privești dela o distanță convenabilă. Asemenea pentru oamenii de seamă cari au acționat în vreuna din directivele vieții publice. Depărtarea în timp înlesnește dispariția asperităților, a antipatiilor firești și a altor defecte posibile cari îmbracă făptura omenească.

Făptura lui sufletească se purifică în ochii urmașilor și se estompează în toată măreția ei neîntinată.

Figura lui Haret s'a mărit și se va mai mări, în perspectiva timpului, dar el și intrase în conștiința contemporanilor săi ca un mare om, ca un puternic creator de viață nouă în organismul școlar al României. Unanimitatea profundeii dureri manifestate la moartea-i a probat-o.

De aceea, înmormântarea lui într'o zi cu soare generos de toamnă, a fost o *apoteoză*.

OMUL ȘCOALEI

Haret a murit cu o denumire

Omul școlai. Omagiu

pentrucă:

1. A adus un concept nou în organizarea și administrarea învățământului, concept a cărui realizare a urmărit-o statornic și exclusiv timp de peste 30 ani;

2. Deși aparținând unui puternic partid politic, sub protecțiunea și asentimentele căruia lucra, nu a ținut seamă de considerațiuni lăturalnice, firești în unele momente politice, ci numai de interesele materiale și morale ale școlai:

3. Materialul cel mai delicat în administrația școlară este personalul – personalul de conducere și personalul de control. Haret nu și l-a ales după criteriile politice, ci ori unde da de persoana care-l înțelegea și era capabilă de a-i

servi acțiunea lui, o utiliza. A format astfel o pleiadă de funcționari de toate treptele. Acesta a învățat de la Haret cum să privească problemele școlare, cum să se sacrifice la nevoie pentru împlinirea misiunii lor, au învățat cum să servească țara cu cinste, muncă desinteresată, corectitudine și avânt. Pildă inferiorilor, pildă și egalilor noi veniți. Ministerul Instrucțiunii s'a desțelenit din unele practici învechite – s'a moralizat.

4. A apărut școala și pe slujitorii ei destoinici împotriva atacurilor neîndreptățite. A perfecționat corpul didactic prin noi sisteme de recrutare, prin conferințe pedagogice, prin congrese, prin școale normale.

5. A apărut corpul didactic în măsura vredniciei vremurilor, creindu-i o situație materială mai ridicată. Și chiar când *ananghia* a impus sacrificii tuturor slujitorilor Statului, Haret a lucrat așa ca aceste sacrificii să nu escedeze puterea de rezistență a profesoriei.

În 1901. Criza economică și financiară: - Curba Haret. Nu s'au desființat școale – nu s'au redus catedre, nu s'au tăiat burse, n'a rămas nimeni fără întrebuințare. La instrucție a fost de scurtă durată.

Autoritatea lui Haret – Nici un protest

6. A făcut din școală instrument de prefacere socială. Turburările țărănești din 1888 și 1907, îl convinseseră că așezarea liniștită a Țării se va avea numai atunci când țăranul va fi devenit proprietar și cetățean egal cu marii proprietari. Întrevedea dispariția latifundiilor și dispariția mizeriei țărănești, împrăștierea cea mare și votul obștesc.

Se impunea meditației lui Haret o problemă îndoită: pregătirea refacerii sociale fără sguduituri, pregătirea maselor în a ști cum să utilizeze și ce preț să pună pe sacrificii crude făcute de stat și de societatea diriguitoare.

În scopul acesta un singur mijloc: școala.

Archimed: dați-mi un punct de reazem în spațiu și voi arunca pământul. Haret a putut zice: s'avem o școală bună și vom înfăptui România Mare.

Cele trei epoci ale școlii după țelul urmărit

1. (Epoca funcționarismului). Epoca eroică până la 1885.
2. (Epoca naționalistă). Epoca Haretiană în două perioade
  - a) 1885–1914
  - b) 1920 – 1928 întreruptă

Dumnezei știe până când!

Epoca eroică

Școală am avut și înainte de 1864.

Statutul oficial, din acest an.

Legea școlară, ca toate celelalte, imitație: haină – tăetură elegantă pe un individ care abia știa să se îmbrace bine.

Lege elastică: școală de toate felurile: primare, secundare (gimnazii, licee, gimnazii reale, școli primare superioare, comerciale, agricole, univ. etc.).

Însăilare de instituții, atât. Un program pe care statul nu-l putea realiza decât într'un timp, cu timpul, fără precizie.

Dar necesitățile statului care își dăse organizare europeană, reclamau *oameni*.

Oameni: pregătiți pentru școală însăși, în administrație, în armată, în specialități practice (ca medicină, dreptul, inginerie, arhitectură, comerț, industrie).

Mulți! Mulți!

În măsura puterii financiare și a înțelegerii au deschis școli: statul – județele, – comunele.

Toate orașenești – populația școlilor primare mai numeroasă.

Școala rurală a tânjit multă vreme. Numai pe ici pe acolo unele comune mai bogate și unele județe conduse de înțelegători ai vremii noi, au deschis școli pe propria lor socoteală, în satele mai populate.

Școala: însemnează: local – învățători – învățătură – înțelesul învățării adică *directivă sufletească*.

a) Localurile, la întâmplare.

b) Învățător de acei cu 4 clase primare dela oraș; Institut (Inv. orașenesc) cu 4 clase gimnaziale: Masa din care se extrăgeai energiile necesare vieții de stat nu devenise încă țărânie.

Profesor de gimnaziu deveneau cu 7 clase de liceu.

Profesor de liceu, cu bacalaureatul.

Numai în 1879, o lege Cantili, a cerut licența. Universitățile începură să dea absolvenți.

Învățătura în toate, nereglementată. Fiecare da școlarului tot ce știa și el, dacă nu mai și aduna de prin cărți străine.

Nu programe analitice. Nu manuale didactice. Nu metodă pedagogică.

Limba română, istoria și geografia fără catedră. Dexteritățile, facultative.

Înțelesul învățării, *directivă sufletească*?

Era una, isvorâtă din trebuința momentului:

Aspirațiunea de a deveni cât mai repede funcționar, de a se încadra în bugetul țării.

Aci stă izvorul nesecat și până azi al credinței:

Părinții cred că prin școală copilul trebuie să obțină slujbă. Se învață și azi în acest scop. Și fiind că slujbele au dat pe din afară de mulțimea candidaților, turburări în viața statului.

Școala Haretiană

Școala din epoca eroică ne-a dat funcționarii necesari, în număr îndestulător pentru toate directivele vieții de Stat.

Ne-a dat deci și oameni de guvern, parlamentari, miniștri cari au condus mai apoi școala. Aceștia își perfecționează învățătura în școlile din alte țări.

Bacalaureații noștri, luau calea:

spre Germania, pentru filozofie

spre Anglia, pentru științele economice și de Stat
spre Franța, pentru drept, medicină și matematici.

Dau acolo examene strălucite. Aduceau în Țară știința apusului și îndemn sufletesc de a servi țara să ajungă și ea la aprofundimea cunoștințelor de pe acolo.

Și mai presus de puterile lor momentane, sentimentul luminat prin acele învățături înalte, *sentimentul unității naționale*.

Haret a urmat această cale: sosit dela studiu din Paris unde el cel dintâi Român obținuse doctoratul în matematici, Haret e numit profesor la facultatea de științe din București (1878).

Inspector General 1883-84, publică în 1884, raportul despre școalele noastre. Critica stărilor de fapt, concepțiunile neașteptate și propunerile de îndreptare au făcut vâlvă. Mai apoi raportul a fost premiat de Academia Română.

În 1885, conducerea Ministerului o ia D. Sturdza, acesta ia ca colaborator, ca secretar general pe Haret.

Acum începe epoca Haretiană.

Ministerul durează aproape 4 ani (1885-1888).

Începând după războiu (1877), Statul nostru se organizase europenește în toate direcțiile.

Numai școala nu-și găsisese omul, pare-se nici timpul.

Se cerea pentru ea: o organizare europenească și un scop îndepărtat pe care să-l realizeze această organizare.

Scopul nu avea să fie o declarație de principii ci chiar sufletul organizării, iar formula lui avea să reiasă cu vremea din însăși aplicarea, desfășurarea în fapt a acestei organizări.

Organizarea școlară a unui neam reprezintă, la un moment dat, rezultatul eforturilor de veacuri într'o direcție isvorâtă din însăși natura etnică a neamului.

Directiva *Școalei tradiționale*, din diferite State:

În Anglia, individualismul și imperialismul.

În Germania, Germania mai presus de toți și de toate.

În Franța, libertate, egalitate, umanitate.

În Italia „Italia farà da se” (prin noi înșine etc.).

La granițele noastre, Ungaria *școală de Stat*.

Stat poliglot și polietnic – urmarea ungerizării prin limbă și învățatură – *Stat unitar*.

Închide școale românești: în cele ce se pot susține prin mijloace proprii, obligă limba ungurească.

Schimbă numele de botez și familie, ungerindu-le.

Interzice istoria Românilor în școale.

Înființează școlile de copii mici în ungurește.

Colonizează Unguri printre Români.

Noi n'avem o școală tradițională.

Noi trebuia să creem școală pe deantregul, să-i dăm adică un țel, un ideal.

Deci școala noastră a trebuit să fie o *creație* de Stat cu un țel bine determinat.

Din raportul menționat se cunoșteau neajunsurile, dar se întrevădeau și unele soluțiuni.

La lucru, 4 ani, Spiru Haret s'a trudit să întocmească noua organizare.

Mai întâi consultarea profesorilor de diferite grade, a publiciștilor, a specialiștilor, a oricărui credea că poate spune un de folositor în chestiune.

S'a produs rapoarte, memorii individuale sau colective, ca al Universității din Iași.

S'au publicat într'un mare volum oficial.

A eșit un proiect de lege cu fireasca lui expunere de motive.

După noua organizare, școlăle formau un tot divizibil numai prin organizarea specială a fiecăreia, dar legate între ele printr'un același suflet – toate ținteau să formeze din școlar cetățean luminat, conștient, de rolul lui în Stat, cinstit în alegerea și practica mijloacelor de reușită și cu deosebire un *bun român*: – Conștiința etnică – idealul întregirii – energia sacrificiului vieții și averii, pentru realizare.

Adus în Cameră – studiat în secțiuni – raport (Andrei Vizant). Nepregătirea parlamentarilor pentru operă complexă.

Încordare între partide.

Stări înfierbântate în păturile sociale.

Mișcarea țărânimii din 1888.

Proiectul nu s'a discutat.

A rămas pentru mai departe *izvor* nesecat al tuturor legiuirilor școlare de mai târziu.

Completat în 1903, cu *Raportul* către M.S. Regele, un vast material necesar celor cari au trebuit să se ocupe de luminarea maselor.

În 1888 Martie partidul liberal părăsește puterea. Organizarea școlară nu se putuse înfăptui.

Se înfăptuise însă: o disciplină severă a membrilor corpului didactic dela învățător până la universitar – se reglementase examenele elevilor pregătiți în particular și în școale particulare – se introdusese controlul în viața internă a școlălelor particulare;

– se suprimase fabricile de bacalaureat;

– se eliminase din învățământ – din cel secundar – unele persoane dovedite incapabile, nepricepute în materia pe care o predau; - se suprimase amestecul direct al primarilor și prefecților în viața școlăle satești;

– se înființase *școala normală de institutori*.

Institutorii de până atunci erau recrutați prin concurs dintre absolvenți de liceu ori bacalaureați.

Funcționari de carieră. Știință destulă, metodă de loc.

Școala normală avea să dea direct institutori pregătiți pedagogicește pentru misiunea lor. Școlărilor recrutați dintre cei cu cel puțin 4 clase liceale li se dau în curs de 3 ani învățături echivalente celor de curs superior de liceu (afară de limbi clasice) dar superioare prin conținut și metodă.

Pedagogia, metodologia și practica pedagogică, *temelie*.

Un mare scriitor, o persoană cu deosebită cultură (Al. Odobescu) a luat conducerea *școlii de aplicație* de pe lângă școala normală și în câțiva ani, școala a dat câteva serii de institutori model nou cari, prin pregătirea lor și unii prin valoarea lor personală au prefăcut – atrăgând în acțiunea lor și vechile cadre – învățământul primar.

A urmat întrecere: unii aducând un aer proaspăt sănătos în exercițiul apostolatului, ceilalți silindu-se să-i egaleze.

Din acea vreme, am început să avem și noi reviste de pedagogie școlară, iar institutorii să se ocupe, să discute și să caute soluții în toate chestiunile de învățatură.

După 1888, au stăpânit în șapte ani patru ministere și cinci miniștri de instrucțiune. Unul singur, Tache Ionescu, a stăruit 4 ani.

Simpatizând cu soluțiunile din proiectul Spiru Haret cum a arătat-o întotdeauna, și a amintit de *divide et impera* și a încercat să legifereze pe bucăți. A isbutit cu legea administrației centrale și cu organizarea seminariilor teologice. Nu, cu legea învățământului secundar unde se depărtase prea mult de proiectul Sp. Haret.

În 1897, Haret este numit Ministru al școlilor; de acum până în 1911, cu puține întreruperi el conduce direct învățământul.

Îi revenea sarcina de a realiza cele puse la cale în 1887.

Cu un an înainte ministrul Poni, legiferasa salariile profesorilor școlilor normale și programa învățăturilor uniformizând-o pentru orașe și sate, pentru băieți și fete.

Restul trebuia să urmeze.

Școala maselor populare.

Școala primară:

la orașe, populată

la sate, foarte puțin.

Analfabetismul. Număr mare, alimentat de sate

La recrutare, proba.

Cauze:

a) nefrecventarea școlii

b) vacanță lungă între terminarea școlii primare și recrutare. Se termina la 15 ani. Se recruta la 21, tânărul uitase. Nu erau școli ori ocupații școlare intermediare.

Încercări mai dinainte de a popula școala:

a) Legea Brătianu, cu reducere de termen militar.

b) Legea Lascăr, cu primarii știutori de carte. Nu izbutiseră.

Se impunea aplicarea execuției silite: Legea obligativității.

Dar, ca oricare întreprindere, și școala atârână de conducătorul ei: *Învățătorul.*

Trebuia ca învățătorul să devină un *cineva* în comună, o autoritate morală prețuită și ascultată.

Pe atunci învățătorul – afară de unele excepțiuni laudabile – era om fără valoare în sat:

a) Urât și vrășmășit de săteni, mai ales după aplicarea obligativității, pentru că le lua copiii de la muncă și dicta amenzi, după cazuri;

b) În vrășmășie cu preotul satului, care ar fi dorit să țină și funcția de învățător (încercarea lui Haret de a atrage și pe membrii clerului în noua cruciadă n'a izbutit).

c) Streini, mulți din ei, în localitate, ducând viața susținută numai dintr'un salariu modest: chiriaș la săteni, hrănit ca vai de lume, fără puțință de a întemeia o gospodărie proprie.

d) supus asperităților politice exercitate de primarul comunei, de prefectul județului etc.

Și alte neajunsuri...

Haret a retezat pe cele mai grave.

a) A luat toate scoalele rurale în bugetul Statului urcând salariul învățătorului de la 60 lei la 100.

b) A construit peste 3000 localuri de școală, cu locuință pentru învățător și cu ceva teren în jurul localului pentru gospodărie, și a obligat comunele cu dare de mână și județele să construiască după același plan.

c) A scos pe învățător de sub autoritatea prefectului, luându-l sub autoritatea ministerului. Numirile nu se mai făceau și desfăceau de prefecti care mai înainte se prevalau și de faptul că plăteau pe învățător.

d) A înființat Cassa de Economie, Credit și Ajutor a Corpului Didactic.

e) A înmulțit școlile normale reorganizându-le cu școli primare de aplicație, superioară pregătire a învățământului.

f) A înființat cursuri de pregătire a învățătorilor ne trecuți printr'o școală normală: știință și pedagogie.

g) A legiferat înaintarea pe loc: gradul I, după 3 ani de definitivat II, după 6 ani egal cu institutorii în drepturi și salariu.

Urmare – trecerea învățătorilor la oraș și

– Desființarea școlii normale de institutori.

Egalizarea în programe, în drepturi și în titluri.

Cu acest învățător – devenit cineva în comună a atăcat două probleme:

a) Una școlară (și educativă) *analfabetismul*, care a fost redus la 43%. A înmulțit numărul școlilor rurale – școale de cătun –. Autoritatea morală și materială a învățătorului atrăgea mai mult decât obligativitatea legală: iar când aplicarea ei devenea necesară, cuvântul învățătorului era sfânt.

– Greutatea de a conduce 5 clase, cu program pe 4 clase a înlăturat'o: a) prin înființarea în centrele mari, compacte, a încă unui învățător sau doi. S'a mers până la 4 după cum se aflau forțe didactice disponibile, local îndestulător și comună bogată care să întâmpine lesne cheltuielile materiale.

Unde nu se putea avea decât un învățător, a diluat materia de 4 clase, pe 5 clase, a grupat aceste 5 clase în 3 secții și a întocmit un orar și o disciplină a practicei lui, în așa fel că munca învățătorului era ușurată și rezultatele bune, sigure.

Problema educativă. A. Golul dintre terminarea școlii (15 ani) și armată (21) umplut cu: a) cursuri libere de seară și de Duminică)școală de adulți), b) șezători și cercuri culturale, c) biblioteci.

Înființează revista „*Albina*” și societatea „*Steaua*” pentru publicațiuni de interes practic și educativ al lumii țărănești.

Din practica șezătorilor și a cercurilor culturale (lecturi, discuții, reprezentații, conferințe etc.) a isvorât o bogată literatură pentru educația morală, socială și națională sub denumirea de *teatru școlar*.

Apoi: Conferențieri ca Vlahuță și Coșbuc și opere ca: *România pitorească* și *Povestea unei coroane de oțel*.

Se prelungea școlaritatea. Servea și celor cari nu putuseră beneficia de măcar învățătura claselor primare. Întocmirile acestea au prins, practica lor s’au împlântat adânc în populație.

Mai era însă ceva de făcut: Înființarea unor școale de specialități și întărirea iubirii lor prin școală. Deci, *Școale profesionale*, școale inferioare de meserii (fierărie, lemnărie, dogărie, țesătorie).

Și ca să înlăsească celor nevoiași, circulația în școli, încurajază și susține *cantinele școlare*.

În această horă au fost atrași de farmecul omului care împingea omenirea românească, spre culmi necunoscute până atunci, atrași de superioritatea țelului precum și de curăția mijloacelor întrebuințate – au fost atrași oameni din toate breslele: învățători, profesori, profesioni libere, oameni de bine și oameni de guvernământ:

Fiecare cu aportul lui. Temelia însă – învățătorul. Haret îl vedea devenind din zi în zi cum îl imaginase el:

„Învățătorul într’un sat nu trebuie să fie numai învățătorul copiilor, el trebuie să fie și sfătuitoarea bun și luminat al sătenilor, pilduitoarea lor la cele bune și folositoare pentru dânșii. Când învățătorul își înțelege astfel chemarea sa și rostul său, el este o adevărată binefacere în mijlocul cărora trăește. *Sfătuitoarea și pilduitoarea în practică*”.

Opera socială

a) Înzestrarea școalei cu pământ – mică școală de agricultură practică pentru școlari din secția a 3-a.

b) Băncile populare după sistemul italian.

c) Cooperativele țărănești.

d) Obștiile de arendare.

Rezultate urmărite: scăparea de camătă, pregătirea țărănimii pentru viitoarea împroprietărire, – practica plugăriilor întinse, pe cont propriu, cu mijloace îndestulătoare, cu știință superioară și mașinării: se pregătea viitorul proprietar rural-Țăranul.

Munca lui Haret. Să apere, să se apere, să explice, scrisori sfaturi, încurajări – discursuri, apărări împotriva opoziției conservatoare, articole: explicații, combateri, scrieri, teorii, idei etc.

A fost mulțumit de rezultate relative. A fost încântat că *instrumentul uman* cu care opera, învățătorul, se silea să ajungă la măsura visată.

„Corpul învățătoresc îmi dă mai multe dovezi de vitalitate și înțelegere a rolului lui, decât celelalte corpuri cu care am aface” (Haret).

Revoluționarul

Acțiunea socială a lui Haret a întâmpinat rezistențe mari:

a) Din partea celor interesați să exploateze țărâtimea: (cazul învățătorului Rușcă din Vădăstrița Romanai, ucis, fiindcă organizase o obște care a luat moșia în arendă).

b) De oameni proeminenți ai partidului advers: Maiorescu, Filipescu și Take Ionescu, care prevedeau că acțiunea duce fatal la o nouă întocmire socială.

Îl numeau revoluționarul și-i atribuiau mișcările țărănești din 1907.

În realitate, acolo unde învățătorul fusese ascultat, adică unde școala furișase oarecare lumină sufletească în mase, mișcările ori nu s-au produs, ori au fost benigne.

Iar Haret a putut spune în Cameră cu încredere și mânie:

„Nu tăgăduiesc, nu reneg nimic din tot ce am scris din tot ce am făcut”.

Învățământul secundar și superior

Acțiune întreită:

I. Înmulțirea școalelor practice: normale, comerciale, profesionale de fete, școale de meserii.

II. Înzestrarea lor cu personal anume pregătit și cu material experimental.

III. Reorganizarea lor.

Liceul mai ales a suferit o prefacere fundamentală: în forma lui și în directivă, țelul urmărit.

Vechiul liceu clasic cu 7 clase, cu materii suprapuse (cursul inferior – cursul superior) a dispărut.

Noul liceu 8 clase – în două cicluri închise, complet dezvoltate, cu trei secțiuni: clasică, reală, modernă, în cursul superior.

Cu drepturi pentru cei din ciclul întâi să treacă în școalele practice, – cu posibilități pentru școlari de a trece dintr’o secție într’alta.

Coronamentul studiilor. Este examenul de absolvire.

Bacalaureatul desființat.

Egalizare a liceelor de fete cu cele de băieți.

Accesul fetelor la universități.

Principii și metode noi, discutate în apus: la noi, de întrunirea a 100 profesori din toată țara.

a) Secția are personalitate: disciplinele toate se centralizează în jurul uneia fundamentale:

Secția clasică, limba latină și elenă;

Secția reală, matematicile și științe fizico-chimice.

Secția modernă, limba latină și geografia cu științe naturale, cu ore atribuite în consecință.

Limba română și istoria patriei favorizate. Istoria patriei, clasă specială (4 și 8). Studiul limbii române, stil, idei. Retorica, poetica, istoria literaturii cu ore îndestulătoare.

b) Întocmirea aceasta cerea metode noi de predarea materiilor.

Metodele noi duceau la o nouă modalitate de recrutare a profesorilor:

Concursul înlocuit prin examen de capacitate.

Candidatului i se cerea:

a) licență și cursuri teoretice și practice de pedagogie;
 b) să candideze pentru cel puțin două materii (una principală și una secundară). Cea principală constituind baza catedrei sale.

Prin numirea la două specialități a impus fărâmițarea vechilor catedre, profesorul fiind numit la materiile cutare cu număr de ore atâtea.

Urmări:

a) descărcarea programelor de un balast de amănunte în care se complăceau profesori să îngreuneze munca școlarilor: exerciții matematice și hărțile geografice;

b) întocmirea de manuale îngrijite ca știință și metodă;

c) posibilitatea profesorului de a cunoaște mai bine pe școlarii pe care-i conduce, la două materii;

d) încercările neisbutite de a schimba modalitatea notărilor, dela țifre la calificative;

e) desființarea examenelor din Ianuarie și dela finele anului. Promovarea, după activitatea de peste an;

f) desființarea bacalaureatului, tortură pentru memoria școlarilor. Introducerea examenului de absolvire, un fel de colocviu prin care candidatul arăta nu cât știe ci cum știe, cum a acționat liceul asupra minții lui, ce calități intelectuale și sufletești a dezvoltat în el învățătura;

g) conferințe însoțite de lecții practice sub ochii ministrului, în diferite orașe pentru diferite materii, pentru perfecționare în procedee și pentru convingerea de superioritatea noii școale;

h) *Casa cercului* profesorilor secundari întrebuințată în același scop.

Învățământul *Universitar* a simțit și el solitudinea lui Haret.

a) prin lege i-a dat posibilitatea de a se reface prin el însuși: a înlocuit concursul alegerea profesorilor, prin examen de capacitate. Capacitatea candidatului o constata facultatea respectivă din scrierile și lucrările anterioare ale candidatului și, de găsea cu cale, chiar dintr'o cercetare adhoc, prin probe orale sau scrise din specialitatea catedrei respective.

b) Conferențieri, laboratoare, seminarii – burse.

c) Universitatea, prin activitatea ei dobândește reputație europeană. Procură elemente didactice tot mai bine pregătite.

Încheiu aci expunerea actelor, a lucrărilor de construcție, de creare, a școlii românești tip modern.

*

* *

Se cuvine o privire retrospectivă, de ansamblu, pentru a stabili înțelesul adânc al prefacerilor, idealul urmărit, mijloace și rezultate.

Învățământul public, înainte de epoca Haret, se înfiripase mai mult pe apucate și la întâmplare; fără plan, fără sistemă; fără altă preocupare precumpănitoare decât înființarea de școale după posibilități bugetare și recrutare de personal pregătit foarte variat, adică mai mult nepregătit. Lui Haret i se punea problema pe trei fețe: școala și localul, instrumentul, programa și

manualele. A deschis școale mai ales primare și cu deosebire mai ales în centrele mai populare, pe cât i-au permis mijloacele bugetare, a perfecționat instrumentul prin școale normale pe care le-a înmulțit; a organizat programele și a îndrumat producția manualelor didactice după norme cari să satisfacă și cunoștințele tehnice ale disciplinelor și hrănirea sufletului cu sentimente superioare.

A dat astfel școlii românești un aspect europeanesc.

Sub acest aspect școala ar fi continuat viața ei firească și ar fi produs elemente sociale din ce în ce mai bine pregătite. Dar Haret a văzut că mai e ceva de seamă de făcut; apropierea populației de școală, eșirea învățătorului dintre zidurile școlii și întrebuițarea lui pentru luminarea directă a oamenilor și pentru regenerarea situației lor economice. Acțiunea aceasta făcea necesară școala în ochii poporului, ridica prestigiul învățătorului și crea în localitate viață nouă, cu directive noi măbind capacitatea poporenilor de a înțelege viața publică, de a se înțelege pe ei și de a se îngriji ei de ei înșiși.

Aci stă marea operă a lui Haret. A realizat-o la sate cu învățătorul; în orașe cu profesorul. Cu învățătorul a creat pentru întâia oară în țara noastră, băncile populare, generatoare de Obștii și Cooperative, și o mare și puternică supapă sărăciei și cametei. A înființat cursurile complimentare, pentru absolvenții primari și cursurile de adulți pentru știutori și neștiutori de carte. Au isvorit de acolo conferințe, petreceri împreună, cinstite, teatru, cultivarea bisericii etc. Școala n'a mai avut nevoie de aplicarea aspră a obligativității; învățătorul n'a mai fost privit cu ochi răi, a devenit un prieten sfătuitor la necazuri și nepriceperi, un apostol; iar țăranul a priceput că viața mai procură și altceva superior traiului chinuit, că glia lui poate fi și altfel lucrată și că aportul muncii lui îi poate asigura prin economisire bunuri mari, și că, prin luminarea sufletului, economia și ordinea în viață, înțelegerea și practica cinstită a îndatoririlor și a drepturilor de cetățean, poate aspira la înfăptuiri mari care să ridice, vorba poetului „o țară mică peste mari împărații”.

Haret a creat sufletul românesc al țăranului nostru. Acest suflet s'a desfășurat în toată splendoarea lui în tragedia războiului de întregire. Eroismul luptelor în cămașă, nepăsarea morții, îndurarea crâncenelor mizerii, neascultarea îndemnurilor bolșevice, bucuria sacrificiilor, toate, toate acestea proveneau din iubire de țară, temeinic încrustată în suflet de școală și învățător. Toate, toate acestea n'ar fi fost, fără acțiunea lui Haret. Fără opera lui Haret, n'am fi avut prilejul să ne ocupăm azi de unitatea sufletească a neamului românesc, risipit până mai eri, în diferite împărății.

*

* *

Pentru orășeni problema avea o altă înfățișare. Până la războiu politica țării o duceau numai orășenii, direct. Știau ori nu știau carte. În orașe puțin își însușiseră sistematic cunoștințele secundare și prinseseră astfel cunoștințele necesare unui om public: marea majoritate era compusă din neisprăviți cari, din diferite motive, nu terminaseră un curs complet. Împănând diferitele ocupațiuni

în viața utilitară a societății, acești pe jumătate analfabeți devin elementele cele mai primejdioase. Demagogia, acestor elemente se adresează. Răsvrătorii, cu aceste elemente se servesc ca să turbure ordinea și liniștea. Era timpul să se înlesnească mulțimii acesteia o învățatură completă, deși rezumativă, care să le servească în orientarea vieții sub diferitele ei aspecte. Acestei imperioase necesități, imperioase și urgente, răspunde ciclul inferior de 4 ani al liceului. Ciclul superior tot de 4 ani era menit să desvolte aptitudini speciale în școlarii norocoși de a continua învățătura îndreptându-i spre cărările potrivite naturii și inteligenței lor, dând astfel școalelor superioare elemente bine pregătite, capabile de a se perfecționa în specialitatea îmbrățișată. S'au produs astfel, timp de 30 de ani, o floare de specialiști români în toate ramurile: ingineri, arhitecți, fizicieni, mineralogi, medici, naturaliști; și deși mai mult spre științele aplicate înclinau tinerii, n'au lipsit nici poeții, prozatorii, esteticienii, filosofi. Liceul Haret a produs elemente superioare și solide în ambele domenii: științific utilitar și în cel estetic umanitar. Dar mai ales un înalt sentiment de demnitate românească, revărsa școala aceasta, și conștiința nouilor mase tinerești că pot mult prin munca cinstită într'o țară din care străinii sorbeau avuții; că au o patrie binecuvântată de Dumnezeu pe care vor trebui s'o înflorească în timp de pace, s'o apere în vremuri de restriște. Istoria războiului va arăta pe nenumărații tineri crescuți în acest liceu cari au răspuns cu trup și suflet la chemarea țării, avântându-se alături de maeștrii lor în necunoscutul tragic al vâltorii, cu credința neînfrântă într'un viitor strălucit. Școala lui Haret turnase în ei, pe îndelete, credința într'un astfel de viitor românesc și conștiința valorii istorice a descendenților nobilei vițe latine.

Școala primară și școala secundară, învățătorul și profesorul din epoca lui Haret au câștigat războiul nostru de întregire. Fără aceasta n'ar fi fost posibil votul universal, nici parcelarea mării proprietăți pentru a face din fiecare țaran un *domn*.

Sub activitatea lui Haret școala secundară a luat înfățișarea nouă. Cele trei unități: profesorul, programa și manualul s'au înfăptuit după o nouă concepție. Până acum, profesorul era recrutat prin concurs, concursul a făcut loc alegerii prin examen de capacitate. Până acum profesorul se singulariza într'o specialitate; deacum obligat la cel puțin două. Programa de studii se întocmește acum după principii pedagogice-teoretice dar și după adaptarea acestor principii la momentul intelectual și sufletesc al nostru. Aceasta a fost înțelesul adunării de 100 profesori de toate specialitățile din liceu și universității. Lucrând sub directa conducere a ministrului, ei au frământat idei, aspirații, posibilități și au indicat țeluri momentane și țeluri viitoare, și mijloacele cu care școala secundară le poate îndruma spre realizare. Nu într'o programă modificabilă a stat valoarea acestei consultațiuni, ci în sufletul nou, deosebit care se indica învățământului secundar și de care avea să se încălzească și să se conducă și profesorul în împlinirea misiunii lui. Cel de-al treilea factor, manualul, ca să înlesnească aceasta, a fost pus sub privegherea Consiliului permanent care ajutat de comisiuni pe specialități, n'a lăsat să se strecoare manuale cari n'ar fi împlinit condițiuni cerute de spiritul nou al școlii secundare.

Frământarea problemelor școlare prin înșiși cei chemați să aplice rezultatele a modificat fundamental și metodele de propunere a lecțiilor și de prețuire a școlărilor. S'a părăsit expunerea de pe catedră și s'a purces la apropierea școlărilor de profesor, la încurajarea școlărilor pentru mai bine, la susținerea lui; la îndreptare nu la îndepărtare în cazuri de nedisciplină. A devenit astfel clasa, mai familie; iar acțiunea profesorului a primit aureola sfaturilor și îndemnurilor părintești. Apropiere de suflete care realizată devine temelie societății, a neamului.

*

*   *

Adâncul acțiunii lui Haret, se vede a fost solidaritatea, solidaritate între școlar și învățător, solidaritate între cetățeni și școală, solidaritate între cetățeni, solidaritate între cetățeni și Stat. Toți solidari cu țara.

Din această concepție au eșit cercurile de institutori și cele de profesori înființate din inițiativa membrilor localnici ai corpului didactic. Politică nu, ci petreceri familiale și studiul problemelor școlii, ivite. Haret a încurajat această înflorire și, pentru a se putea ajuta ei prin ei, învățători din toate gradele și categoriile, a înfăptuit: „*Casa de ajutor a Corpului didactic*”, un pandant s'ar putea zice al băncilor populare sătești.

În domeniul învățământului au fost și înainte de Haret preocupări, Miniștri cu reputație de învățați au încercat câte ceva dar fără succes nici cel puțin momentan, ori că poporul românesc nu ajunsese la punctul vieții care să arate ce-i lipsește, ori că încercătorii nu s'au putut coborî din înălțimea teoriilor ca să cunoască trebuințele momentului, generatoare de viitor. Haret a înțeles. Era și timpul. El a creat școala necesară, care avea să prefacă sufletul și mentalitatea sau mai bine zis să le formeze și să deschidă astfel porțile viitorului. Creațiunile de felul acesta au particularitatea că nu se desăvârșesc cu totul într'un timp anumit; căci eșite din intuiția necesităților momentului, ele poartă în adâncul lor germenii transformărilor viitoare; concepția fundamentală rămâne și se va impune vremurilor, numai aspectele variază. Astfel concepția lui Haret de pe când nici nu era vorba de o Românie Mare: ridicarea prin cultură a maselor populare, unificarea sufletească a diverselor stări sociale, sînt astăzi un imperativ de Stat care nu se poate împlini prin desființări de școli și prin protejirea minorităților în pofida Românilor necăjiți secole.

Creațiunile solide poartă în ele puterea de devenire; se impun, stăpânesc și direcționează mersul evolutiv al societății, poporului, Statului. Asemenea în politică. Conceptul democratic născut de mult, va dăinui până la democratizarea completă; conceptul unității naționale în limite geografice fixate etnografic, născut de mai bine de un veac, a frământat până ce s'a desăvârșit aproape.

Idea Unirii noastre, de cum a fost formulată de cărturari și de oameni politici, și-a continuat drumul, ca un drumet, neobosit, până a ajuns la formula actuală.

România a avut două epoci mari în lăuntru cărora s-au ivit concepții superioare și pentru realizarea cărora s'au frământat mulți bărbați de Stat însemnați: una politică, generația unirii principatelor care a dus la independență și regalitate; – a doua, în ordinea succesivă, epoca zguduirii masselor prin învățatură. Exponentul primei epoci a fost Ion C. Brătianu; a celei-lalte Spiru C. Haret. Fără activitatea politică a lui Ion C. Brătianu, n'am fi realizat România Mare; fără activitatea lui Spiru C. Haret, n'am fi putut năzui la votul universal și nici la reforma agrară. Opera școlară a derivat din ea și a completat pe cea politică.

Fără acestea reunite n'am fi avut încredere în destinele superioare ale neamului nostru, ursit să fie în partea aceasta a lumii împăciuitor al unora și luminător al altora.

Din lectura cărții *Omagiu* din 1911, se poate vedea și metoda de lucru a lui Haret. O întinsă corespondență, mână proprie și o cercetare directă a tuturor cazurilor cari se iveau. Legi, regulamente, dispozițiuni activează numai cât personalul priveghetor se pricepe să le facă și simpatice și cât personalul executor este convins de necesitate ori trebuința lor. Haret a întreprins convingerea acestuia și pregătirea celui-lalt. Așa se face că a rămas în urmă-i o pleiadă de inspectori vindecați de dilentism politic și devotați trup și suflet numai școalei. În locurile pe care le ilustra, acești aleși reprezintă și azi nu numai știința și pricepera dar și o superioară concepție morală: împlinirea datoriei, imperativ categoric, fără nici o năzuință de răsplată de natură străină apostolatului lor. Acestora li s'a zis cu drept cuvânt că sunt *harestiști*, în politică, adică *oamenii școalei*, fiindcă Haret, deși aparținea ca ministru unui partid politic fără sprijinul căruia nu ar fi putut înfăptui, n'a privit nici-o dată și pe nimeni sub aspectul partidului politic căruia i se devota. Haret a întemeiat astfel un mare partid, superior tuturor prin concepția și mijloacele întrebuințate: *Partidul Școalei*. Șeful lui era pretutindeni cunoscut și adorat sub calificativul de *omul școalei*.

Ajuns la sfârșitul acestei schițe nu mă voi plânge de *quantum mutatus ab illo*, căci vremea vremuește și oameni mediocri își fac rândul, dispar și nici o amintire de seamă pe urma lor. Ideile mari sunt forțe mari. Ideile pentru a căror realizare s'a sbuciumat Haret sunt forțe cari vor continua să activeze generații de conducători politici ai Țării. Ele sunt temeiul și condiția democrației care stăpânește acum lumea. În cazul special al școalei nădăjduiesc că într'o viitoare refacere a programelor de învățământ se va da școlarilor putința să cunoască din vreme activitatea marilor noștri oameni de Stat, să cunoască astfel și opera revoluționară pentru acele vremuri a lui Haret. Numele lui, purtat de un liceu, de o școală primară, și de un ateneu popular, merită mai mult de cât atât și dacă monumentul de bronz proiectat, nu s'a realizat încă, Haret și-a ridicat în inima și conștiința contemporanilor un monument *aere perennius* care va trebui prin școală trecut în inimile și conștiința viitorimii.

Perioada Haretiană, după război

Două preocupări imperioase: ridicarea și întărirea intelectuală a maselor populare din noile ținuturi și – formarea și întărirea unității sufletești întemeiată pe conștiința unității etnice. În aceasta stă marele rol al școlii în

1. Sfărâmarea latifundiilor și votul universal cer o adâncire a învățaturii în masele populare. Deci școli multe poporane, cu organizare nouă, ca să dea un randament superior.

S'a organizat școala primară, obligatoare până la 17 ani; – cu cursuri complementare și cu școli de adulți.

2. Pe teritoriul țării mărit, afară de plugari, viețuesc și oameni cu alte ocupațiuni: comerciale, industriale, profesionale de tot felul (manuale, mecanice), din cari se hrănesc mare parte dintre orășeni și chiar țărani – deci s'au înmulțit numărul școlilor de aceste specialități.

3. Românii din toate provinciile alipite, fiind în lipsă mare de școli primare, dar în lipsă aproape totală de școli superioare – s'au înmulțit școlile comerciale superioare, s'au înmulțit liceele și s'au creat gimnaziile.

4. Limba românească ungarizată, rutenizată, rusificată; – s'a încadrat în școlile locale în așa fel că repede a revenit la graiul zilnic; cu ajutorul profesorilor, conferințelor, lecturii scriitorilor, propagandei culturale susținute și prin grădiniile de copii.

5. Minoritarii, ungurii mai ales, continuau a trăi agresiv, menținând organizarea învățământurilor lor, sistemă imperialistă; s'a întocmit legea învățământului particular, cu obligația înv. limbii române în toate școlile minoritare, ca limbă de predare în cele susținute de Stat; ca materie principală în celelalte.

6. S'a reintrodus bacalaureatul în limba română pentru: istorie, geografie, drept constituțional și l. Română; facultativ, pentru celelalte discipline.

7. Pentru multe școli personal mult;

De aceea, pentru profesori s'au înmulțit examenele de capacitate (dela 6 – la 3 ani), s'au pregătit elementele mai modeste prin cursuri speciale, ținute pe lângă Universitatea din Cluj, din București și Iași;

Pentru învățători, cursuri de repetiție, și înmulțirea școlilor normale.

8. Pentru copii talentați, fii de plugari ori de orășeni miseri, s'au făcut internate cu burse, pe lângă toate școlile normale și pe lângă multe licee și școli comerciale și școli profesionale de toate gradele, cu deosebire în provinciile alipite și Burse anume pentru fii de funcționari.

9. Au bătut la poarta școlii mulți, mai mulți de cât îi puteau cuprinde localurile. De bună voe, de dorul cărții, aproape nu a mai trebuit să se aplice obligativitatea în școala primară. Pentru a remedia: s'a început de toți cunoscuta cruciată a construirii de localuri, în deosebi pentru școli normale și pentru cele primare dela sate.

Sub impulsul ministrului 7000 localuri, cu un număr îndoit de săli de clase și peste 1500 locuințe pentru învățători. S'au cheltuit milioane, jumătate date în bani și în muncă de țărani; restul de Stat în bani și lemne din pădurile Statului.

S'a urcat astfel și școalele dela 11000 la 20500 și la finele lui 1928, aveam 40000 învățători și mai toată populația de copii în vârstă de școală (3 milioane) frecvența școala. S'au mai pus în construcție 45 școale normale, 54 licee, 55 școale profesionale. Unele neterminate la finele lui 1928 și lăsate de atunci în părăsire și ruină.

Această activitate intensă se datorește unui singur ministru, unui singur om de stat cu suflet românesc.

Conducând ministerul instrucțiunii, cu mici întreruperi, șapte ani, și-a dat socoteală că *Unitatea sufletească* nu se poate obține de cât prin acțiunea școalei. Școala formează limba română a tuturor de același neam: iar limba formează conștiința etnică.

În această conștiință stă avântul și forța de rezistență și de păstrare cu orice sacrificiu a personalității unui popor.

Acest mare om de Stat este Dr. C. Angheliescu, Președintele acestei Instituțiuni.

D-l C. Angheliescu a întrebuințat școala și pentru apărarea granițelor celor noi. Deschise materialicește vrășmașilor, trebuiau închise. Și-a zis că acolo unde se deschide o școală, ori un grup de școale, se crează o fortificație, o fortificație vie. O fortificație care se întărește din an în an, din generație în generație. Fortificație sufletească, care înfruntă invazia ideilor vrășmașe și la adăpostul căreia se întăresc energiile naționale și spiritul de sacrificiu pentru Patrie.

A instituit *Zona culturală* de-a lungul frontierelor amenințate, și a trimis protagoniști cele mai bune elemente profesionale pe cari le-a putut avea la îndemână și cari au primit să lucreze pentru marea operă.

Unde se deschide o școală – se întemeiază o fortificație durabilă în timp și apărătoare a neamului.

Cine suprimă o școală românească, distruge o astfel de fortificație și lasă acțiunii *destructive* a vrășmașului, drum liber pentru invaziune.

Haret a pus școala înainte de războiu în serviciul realizării idealului național.

Dr. C. Angheliescu, în apărarea aceluia ideal realizat cu sânge și mari sacrificii.

După înmormântarea lui Haret un comitet a început să strângă sume pentru a-i ridica un monument în bronz.

Mi se spune că în curând îl vom putea privi, „oaspe de bronz scump nouă revenit printre noi” (V. Alecsandri), vom admira în ochii lui mari, privirea lui liniștită și parcă pironită în viitor, în viitorul pe care-l întrevedea; iar pe soclul statuei vom citi cuvinte cu înțeles adânc, istoric:

SPIRU HARET Omul școalei